

Istra u beogradskom tisku 1991. – 1995.

ZORAN JANJETOVIĆ

Institut za noviju istoriju Srbije

Beograd, Srbija

vanilica@ptt.rs

Rad analizira pisanje triju vodećih beogradskih dnevnih listova (*Politike*, *Borbe* i *Večernjih novosti*) o Istri između svibnja 1991. i kolovoza 1995. godine. Sumirani su, a djelomično i detaljnije predstavljeni članci koji se bave unutrašnjopolitičkom situacijom poluotoka, pitanjem granica, manjina i odnosa sa susjedima. Radom su obuhvaćeni i članci koji se bave privrednim, socijalnim i drugim pitanjima.

Ključne riječi: Istra; Hrvatska; *Politika*; *Borba*; *Večernje novosti*; Italija; Slovenija; Srbi; talijanska manjina; talijanska imovina; Osimski sporazumi; teritorijalne pretenzije

U ovom će radu biti prikazano pisanje triju glavnih beogradskih dnevnih listova (*Politike*, *Borbe* i *Večernjih novosti*) od početka svibnja 1991. do kraja kolovoza 1995. godine. Ovaj je period odabran jer se tijekom njega odvijao najveći dio ratnih djelovanja na teritoriju Hrvatske, a ova tri lista uzeta su kao najveći i najutjecajniji u Srbiji.

Osnovana 1904., *Politika* je zbog svoje dugovječnosti i kvalitete postala jedna od glavnih srpskih nacionalnih institucija poput Srpske akademije nauka i umetnosti, Narodna muzeja ili Narodne biblioteke.¹ Takav je status uvijek davao golemu težinu njezinim člancima u odnosu na tekstove objavljene u bilo kojim drugim novinama. Bio je to list intelektualne elite, ali s velikom nakladom, koji su čitali intelektualci i političari i u drugim sredinama.² Iako je, kao i svi listovi tijekom socijalističkoga razdoblja, morala slijediti partijsku liniju, pisanje *Politike* uvijek je karakterizirala veća doza liberalizma u odnosu na druge listove. Zbog toga što je imala tradiciju tribine na kojoj se raspravljalo

¹ Ovo je svojevremeno sumirano u reklamnom sloganu "Kad kažem novina, mislim Politika".

² Aleksandar Nenadović, "'Politika' u nacionalističkoj oluji", u: *Srpska strana rata*, ur. Nebojša Popov (Beograd: Republika, 1996), 583-585.

o brojnim društvenim pitanjima, *Politika* je postala sredstvo kojim se struja Slobodana Miloševića poslužila da bi došla na vlast, odnosno ona je najprije (istina, isprva neupadljivo) ovladala *Politikom*, pa onda Srbijom.³ Ubrzo će *Politika*, oslonjena na slavne tradicije i naviku čitatelja, postati jedno od glavnih sredstava za učvršćivanje i održanje Miloševićeve vlasti, jedno od najmoćnijih oružja u njegovu propagandnom arsenalu.

Borba je pak bila središnji organ Komunističke partije Jugoslavije, odnosno Saveza komunista. Kao takva, nakon Drugoga svjetskog rata nosila je obilježje “vladina lista”, ali je usprkos tome njezina novinarska razina uvijek bila visoka. Nakon raspada Saveza komunista Jugoslavije 1990. našla se u neobičnoj situaciji partijskoga lista bez Partije. Njezini novinari iskoristili su novostečenu slobodu da svestrano izvještavaju čitatelje o sve proturječnijoj jugoslavenskoj stvarnosti. U to vrijeme list je diskretno podupirao liberalni reformski koncept saveznoga premijera Ante Markovića, a svoju novu publiku našao je u krugovima oporbeno nastrojenim prema Slobodanu Miloševiću. Široka mreža dopisnika nekadašnjega partijskog glasila omogućivala je *Borbi* priljev informacija iz svih dijelova zajedničke države u raspadanju. Svoj slobodan položaj očuvala je do pretkraj 1994., kada je i ona stavljena pod kontrolu Miloševićeva režima. No u pisanju o Istri i problemima koji su se i nje ticali (granice, talijanska manjina, talijanska imovina itd.) nije se mogla primijetiti nikakva promjena – vjerojatno zato što takve teme nisu dirale u interese režima.⁴

Večernje novosti nekada su se dičile da su najtiražniji dnevni list u Jugoslaviji, a danas to tvrde za teritorij Srbije. Već sama ova titula – koja nikada nije egzaktno provjerena – govori nešto o listu. U pitanju je klasični večernji list s velikim naslovima otisnutim masnim slovima, dosta slika i uglavnom kraćim tekstovima. On je bio i jest okrenut čitateljima užega vidika i slabijega obrazovanja. Zbog toga u njemu gotovo da nije bilo vijesti iz svijeta (osim kada su u pitanju bili najvažniji događaji). Čak se i o velikim silama govorilo gotovo isključivo u kontekstu njihove upletenosti u jugoslavensku ratnu dramu, a “crna kronika” dobivala je više pozornosti od praćenja događaja i procesa u inozemstvu. Do faktičkoga raspada Jugoslavije list je lojalno držao “jugoslavensku” liniju (koju je službeno zastupao i Milošević), a zatim je postao usko srpsko-nacionalistički, što je ostao do danas. Zbog svega toga ne čudi da je u njemu bilo objavljeno mnogo manje tekstova koji se na ovaj ili onaj način tiču Istre u odnosu na druga dva dnevnika – samo 46, u usporedbi sa 141 u *Politici* i 108 u *Borbi*.⁵

³ *Isto*, 586.

⁴ Grupa novinara nezadovoljna ponovnim uprezanjem *Borbe* u režimska kola napustila je list i osnovala *Našu borbu*, koja je nastavila pisati u nezavisno-oporbenom duhu. Autori svakako nisu bili svjesni da su nesretno izabrali naziv koji se poklapao s imenom lista ultradesničarskoga pokreta Zbor Dimitrija Ljotića koji je izlazio 1941./1942. u okupiranoj Srbiji.

⁵ Treba napomenuti da je u ove brojeve uključeno i nekoliko članaka prenesenih iz hrvatskoga i inozemnoga tiska. Oni su se prenosili u cjelini ili u izvodima, ali sama činjenica da su izabrani govori o uređivačkoj politici.

Pisanje ovih triju beogradskih listova o istarskim temama treba dakle promatrati u kontekstu njihova profila, ratnoga okruženja, interesa srbijanske vlasti, interesa čitateljske publike i, naposljetku, mogućnosti dolaska do informacija. Tijekom 1991. bilo je nekoliko slučajeva veoma izravnih pritisaka na dopisnike beogradskih listova, a kasnijih godina dobar dio informacija stizao je zaobilazno, tj. od dopisnika u Sloveniji. To se posebno odnosilo na napise o problemu granice u Istri i Piranskom zaljevu.⁶ Treba reći i da članci, note i notice koji se izravno tiču Istre obuhvaćaju više od polovine svih obrađenih priloga: 163 od ukupno 307. Najveći dio među njima (107) govori o političkoj situaciji u Istri – prije svega o aktivnostima Istarskoga demokratskog sabora (IDS) i njegovoj borbi za autonomiju Istre. Drugi članci neposredno posvećeni Istri tiču se evakuacije Jugoslavenske narodne armije (JNA), privrednih i drugih pitanja, a 20 članaka govori i o položaju Srba u Istri.

Ostali članci obrađuju teme koje se tiču Istre u širem kontekstu. Među njima su najbrojniji oni o graničnim sporovima između Hrvatske i Slovenije (45) te odnosima s Italijom. Pritom je podjednak broj članaka koji se bave odnosima Hrvatske i Slovenije s Italijom (ili obrnuto) (po 30), 24 članka izravno govore o aspiracijama talijanske desnice na hrvatske i slovenske teritorije,⁷ a 13 članaka govori o odnosima u trokutu Rim – Zagreb – Ljubljana.

Kako je Istra tijekom cijeloga trajanja rata ostala pošteđena od ratnih operacija, jasno je da je broj priloga o vojnim temama razmjerno malen. Oni su svi bez razlike izišli tijekom 1991. godine. S obzirom na to da Istra nije bila ratno poprište, tamošnji događaji nisu praćeni tako redovito kao oni u ratom zahvaćenim dijelovima Hrvatske. Početkom rujna 1991. izviješteno je o protuarmijskim plakatima na kojima je kombinirana krvava petokraka s kukastim križem i četiri "C". Plakatima se tražilo da JNA napusti Istru. No u člancima je rečeno i da na tom području nije bilo većih problema u odnosima JNA i lokalnih vlasti.⁸ Desetak dana poslije *Politika* i *Borba* izvijestile su o povećanju napetosti, blokadi vojarni i pomorskoj blokadi koju je uvela Jugoslavenska ratna

⁶ "Uhapšeni novinari 'Borbe' i 'Novosti'", *Večernje novosti* (dalje: VN) (Beograd), 15. 9. 1991.; Z. Tarle, "Etničko čišćenje etra", *Borba* (Beograd), 17. 6. 1991.

⁷ Prvi takvi članci pojavili su se već u svibnju 1991., a izlazili su i poslije. Više zbog vremena izlaska i sadržaja nego zbog tona pisanja, prvi među njima mogu se shvatiti i kao oblik pritiska srbijanskoga rukovodstva na rukovodstva Slovenije i Hrvatske, odnosno kao upozorenje kakva opasnost tim dvjema republikama prijete u slučaju osamostaljenja (usp. Srećko Petrić, "Italija – do Triglava", VN, 24. 5. 1991.; Srećko Petrić, "Ulaznica za okupaciju", VN, 1. 6. 1991.; Srećko Petrić, "Istra samo jugoslovenska", VN, 9. 6. 1991.; "Traže Istru i Dalmaciju", VN, 3. 8. 1991.; M. Laketić, "Traže nove granice", *Politika* /Beograd/, 28. 5. 1991.; "Traže Istru i Dalmaciju", *Politika*, 14. 5. 1991.; "Teritorijalne revandikacije", *Borba*, 28. 6. 1991.). Da je takvo čitanje itekako moguće potvrđuju članci o potpori ultranacionalističke stranke Srpska narodna obnova teritorijalnim zahtjevima talijanskih neofašista (M. M., "Našli se u Istri", *Borba*, 3.-4. 8. 1991.; Ilija Mimica, "Razumevanje za trampu Istre i Dalmacije", *Borba*, 12. 8. 1991.).

⁸ Z. Tarle, "Sračunate provokacije", *Borba*, 7.-8. 9. 1991.; D. Damjanović, "Antiarmijski plakat", *Politika*, 4. 9. 1991.

mornarica.⁹ U članku Duše Damjanović posebno se apostrofiraju gradonačelnik Pule Luciano Delbianco kao glas razuma koji se zalagao za mir. Prenose se i glasine da je smijenjen zbog svoje nesklonosti ratnim avanturama i jer nije bio član vladajuće Hrvatske demokratske zajednice (HDZ).¹⁰ Krajem toga mjeseca javljeno je o pucnjavi oko jedne od vojarni u Puli i daljnjem rastu tenzija.¹¹ U istom tekstu, kao i u još jednom iz početka listopada, javlja se i o prijetnjama upućenim lokalnim Srbima.¹² Pa ipak, autorica obaju priloga u *Politici* nije proputila spomenuti da je većina Istrana za mir – što je refren koji će se tijekom sljedeće četiri godine stalno ponavljati u napisima o političkom stanju u Istri.

Sporazumno odlasku jedinica JNA iz Istre posvećeno je mnogo više člana nego rastu napetosti i sporadičnim sukobima. Srpski čitatelji mogli su prilično detaljno pratiti evakuaciju ljudstva i tehnike s poluotoka i saznati o propratnim poteškoćama te o perspektivama demilitarizirane Istre.¹³ Posebno je zanimljiva pomalo sjetno intonirana reportaža Miroslava Lazanskoga o posljednjem letu s pulskoga aerodroma. On opisuje skidanje jugoslavenske zastave i nostalgично zaključuje da Istra više nije u Jugoslaviji. Radi simboličkoga efekta autor spominje da su na pulskom aerodromu ostala dva sanduka djela komunističkoga ideologa Edvarda Kardelja. Ostala je i hrvatsko-slovenska granica, koju je, prema Lazanskom, Kardelj povukao. Članak završava konstatacijom da je zbog krize donošenja odluka Jugoslavija ostala bez dijela svojega teritorija (Pule i Istre) i pitanjima je li to poraz jedne koncepcije, odnosno je li to početak, i čega.¹⁴ O poteškoćama razdruživanja *à la yougoslave* govori i članak Č. Prelevića i M. Sekulovića koji navodi imena oficira JNA koji su služili u Istri i prešli na hrvatsku stranu te o poteškoćama, sukobima i gubicima tijekom evakuacije.¹⁵ Svi članci s ovom tematikom napisani su dosta trezveno, bez poticanja neprijateljskih osjećaja. Činjenica da se povlačenje snaga JNA odvijalo u sporazumu s hrvatskim vlastima i da je praćeno minimalnim žrtvama omogućila je da i izvještaji budu smireni.

⁹ Zvonko Tarle, “Šunjanje rata po predgrađima”, *Borba*, 17. 9. 1991.; Radovan Kovačević, “Ratna flota preuzima inicijativu”, *Politika*, 18. 9. 1991.; “Blokirane hrvatske morske luke”, *Politika*, 18. 9. 1991.; Z. Tarle, “Istra se malčice izmakla”, *Borba*, 19. 9. 1991.; Duša Damjanović, “Lažne uzbune i antiarmijska propaganda”, *Politika*, 19. 9. 1991.

¹⁰ Duša Damjanović, “Lažne uzbune i antiarmijska propaganda”, *Politika*, 19. 9. 1991.

¹¹ D. Damjanović, “Snajperisti došli iz brodograđilišta”, *Politika*, 28. 9. 1991.

¹² Isto; D. Damjanović, “Učestale pretnje Srbima”, *Politika*, 5. 10. 1991. O pritiscima na Srbe izvijestio je i Zvonko Tarle još 17. rujna. Po njemu, neki su Srbi bili optuženi kao pobunjenici i uhićeni. To je među srpske stanovnike unijelo nemir, pa su mnogi pokazali želju da se odsele (Zvonko Tarle, “Šunjanje rata po predgrađima”, *Borba*, 17. 9. 1991.).

¹³ Z. T., “JNA odlazi iz Pule”, *Borba*, 22. 10. 1991.; “Odlazi Riječki korpus”, *VN*, 10. 11. 1991.; V. Ilić, “Zagrebu smeta mirna Istra?”, *Borba*, 4. 11. 1991.; Ivica Profaca, “Blokada Pule s hrvatske strane”, *Borba*, 11. 11. 1991.; “Galeb’ odvozi naoružanje”, *VN*, 21. 11. 1991.; Duša Damjanović, “Situacija u Istri sada neizvesna”, *Politika*, 25. 11. 1991.; D. Damjanović, “Svečani oproštaj sa Riječkim korpusom”, *Politika*, 3. 12. 1991.

¹⁴ Miroslav Lazanski, “Poslednji let iz Pule”, *Politika*, 12. 11. 1991.

¹⁵ Č. Prelević, M. Sekulović, “Istra bez JNA”, *VN*, 19. 12. 1991.

Kako je rečeno, u nekim člancima o odnosu s JNA i njezinu odlasku spominje se miroljubivost Istrana.¹⁶ U tom kontekstu Zvonko Tarle pisao je 22. listopada 1991. u *Borbi* o nastojanjima pulskoga gradonačelnika i gradskih vijećnika da se Istra demilitarizira. Prenosi gradonačelnikove riječi da Istranima nije imanentan nacionalizam i šovinizam te da su oni dali doprinos obrani Hrvatske upravo čuvanjem mira.¹⁷ Već u svibnju *Borba* je pisala o tome da ogorčeni Hrvati demoliraju srpske prodavaonice, predstavništva i privatne kuće diljem Hrvatske, naglašavajući da u Istri i Kvarneru nije bilo takvih ispada.¹⁸ Drugim riječima, već se na početku počela stvarati relativno pozitivna slika Istre, koja je bila u suprotnosti sa slikom ostatka Hrvatske, a pogotovo s imidžom koji se u srpskoj javnosti stvarao o hrvatskoj vladi. Među političarima je kao pacifist posebno istaknut gradonačelnik Pule Luciano Delbianco,¹⁹ a među političkim strankama to je bio IDS.²⁰ Još u svibnju *Borba* je javila da je IDS tražio od parlamenata Hrvatske, Slovenije i Europe da u slučaju rata Istra bude međunarodno zaštićena.²¹ I istarski gradonačelnici i saborski zastupnici označeni su kao pristaše mira.²² Nasuprot tome, D. Dimitrovska označila je u *Večernjim novostima* od 7. kolovoza 1991. stranke tzv. H-bloka (HDZ i druge) kao neprijatelje mira²³ – što je bilo potpuno u skladu s viđenjem vladajuće hrvatske stranke u srpskim medijima. U istom članku govori se o zahtjevima IDS-a za isključenje Istre iz rata, što su stranke H-bloka ocijenile kao kapitulantstvo. Pored toga, govori se o navodno slaboj spremnosti istarskih policajaca da idu na ratišta po Hrvatskoj te o izbjegavanju omladinaca da služe u Zboru narodne garde. Ovo zadnje moglo bi se protumačiti kao oblik ratne propagande da se u beogradskom tisku nije pojavljivao relativno velik broj članaka o više-manje otvorenoj nevoljkosti Srbijanaca da ratuju.²⁴

¹⁶ Iz tog vremena vidi i: V. Ilić, “Šporka politika”, *Borba*, 14. 11. 1991. Takvo viđenje spominje se i poslije (usp. Mark Hajnrih, “Odsustvo sluha za ratne pokliče”, *Politika*, 18. 7. 1994.).

¹⁷ Zvonko Tarle, “JNA odlazi iz Pule”, *Borba*, 22. 10. 1991.

¹⁸ Zvonko Tarle, “Od ‘rata zastava’ do pomirenja”, *Borba*, 6. 6. 1991. Ogorčenje je svakako bilo izazvano pucnjavom u Borovu Selu nekoliko dana prije.

¹⁹ Duša Damjanović, “Lažne uzbune i antiarmijska propaganda”, *Politika*, 19. 9. 1991.

²⁰ B. Oprijan-Ilić, “Potomci mira i razuma”, *Borba*, 4. 6. 1991.; D. Damjanović, “Snajperisti došli iz brodogradilišta”, *Politika*, 28. 9. 1991.; Milan Jakšić, “Italijane ne smatraju nacionalnom manjinom”, *Politika*, 19. 9. 1993.

²¹ “Regija u Evropi regija”, *Borba*, 17. 5. 1991. U članku se kaže da se IDS tražeći neutralnost Istre pozivao na tradicije mira u Istri, koja je bila bitan faktor mira i stabilnosti u Europi. Pokušaji političkoga uznemiravanja, političkih špekulacija i separatističkoga cijepanja Istre mogli bi, po IDS-u, ugroziti stabilnost Istre. Istaknuto je da Istra ostaje svoja, zemlja ljudi dobre volje bez obzira na vjersku, nacionalnu i političku pripadnost, europska regija, u Europi regija.

²² D. D., “Istrani neće deobu”, *Politika*, 13. 7. 1991.

²³ D. Dimitrovska, “Istrani ne žele oružje”, *VN*, 7. 8. 1991. U članku se citira navodni slogan tih stranaka “Nije vreme za mir, rat je”.

²⁴ Ona je bila maskirana kao nespremnost da se ratuje u Sloveniji, gdje nije bilo srpskih interesa, kao zahtjev za objašnjenje što su pravi ciljevi rata, kao nezadovoljstvo oficirima ili načinom vođenja rata i operacija ili kao nedostatak informacija. Taj fenomen zahtijevao bi posebnu studiju.

Pored želje da Istra ne bude uvučena u ratne sukobe, još jedna konstanta istarske politike o kojoj su beogradski listovi redovito izvještavali bila je otpor Istrana, oličenih posebno u IDS-u, politici centralizacije i kroatizacije. Tri spomenuta beogradska lista budno su i sa simpatijama pratila borbu IDS-a za autonomiju Istre i federalizaciju Hrvatske, kao i mjere vlade HDZ-a da slo-mi istarske regionalističke težnje. Pritom je izvještavanje o potezima hrvatske vlade učvršćivalo njezin jako loš imidž, koji je i inače širen u srbijanskim medijima. Nasuprot njoj, autonomističke tendencije ponekad su stavljane i u kontekst regionalnih razlika u Hrvatskoj,²⁵ postojanja talijanske manjine u Istri, ali i rješavanja pitanja položaja Srba u Hrvatskoj. Tako se predstavnik IDS-a Damiir Kajin založio za decentralizaciju Hrvatske i s argumentom da bi istarska autonomija mogla biti model za reintegraciju dijelova Hrvatske koji su tada bili pod srpskom kontrolom.²⁶ Dosta je prostora tijekom četiri godine posvećeno planovima i idejama o konstituiranju Istre kao autonomne transgranične regije koja bi se prostirala u tri države. U vezi s tim preneseno je i nezadovoljstvo Istrana povlačenjem nove međudržavne granice kao i suspenzijom statuta u međuvremenu stvorene Istarske županije 1994. godine.²⁷ Ponekad je istar-

²⁵ Tako je u listopadu 1993. Radoje Arsenić izvijestio o eksploziji bombe u prostorijama Dalmatinske akcije u Splitu, tvrdeći da su hrvatske vlasti optuživale IDS i Dalmatinsku akciju da svojim zalaganjem za autonomiju županija i gradova podrivaju poredak i ugrožavaju sigurnost Hrvatske. Arsenić je prenio i strah IDS-a da se slična eksplozija može ponoviti u Istri. Autor je prenio da je predsjednik Tuđman Istrane optužio za sumnjivo hrvatstvo te da je svoje nezadovoljstvo pokazao i nedolaskom na proslavu pedesetogodišnjice pripojenja Istre Hrvatskoj u Pazinu. Arsenić je odbacio tvrdnje da je kod Dalmatinske akcije nađeno oružje i projugoslavenski propagandni materijal, usvajajući demanti predsjednice Dalmatinske akcije (Radoje Arsenić, "Puklo u Istri, eksplodiralo u Dalmaciji", *Politika*, 10. 10. 1993.). Isti je autor nešto manje od dvije godine poslije ustvrdio da su regionalisti glavna prijetnja HDZ-ovoj vladi. Da stvari budu gore za vladu, te je godine Istra bila primljena u Skupštinu europskih regija. U tom je kontekstu izvijestio o sastanku Hrvatske narodne stranke s predstavnicima IDS-a i težnjama Zagorja da i ono postane član Skupštine europskih regija (R. Arsenić, "Posle Istre Zagorje", *Politika*, 14. 7. 1995.). Rastko Jovetić u isto je vrijeme pisao o istoj temi, navodeći da je 1991. 92 % Istrana bilo za nezavisnost Hrvatske, ali da su se ubrzo zbog rata i ekonomskih razloga razvile snažne autonomističke tendencije. On je upozorio na proturječan stav hrvatske vlade, koja je s jedne strane zagovarala autonomiju Hrvata u Bosni i Hercegovini, a u Hrvatskoj je zagovarala centralizam. Autor je pretpostavljao da slijedi federalizacija Hrvatske (Rastko Jovetić, "Istarska bolna rana", *Borba*, 15.-16. 7. 1995.). S obzirom na povijesni trenutak, to se moglo razumjeti i kao puste želje, tim prije što druge regionalističke stranke nisu imale snagu IDS-a.

²⁶ Bojana Oprijan-Ilić, "Autonomija Istre – primjer za Srbe u UNPA zonama", *Borba*, 13.-14. 8. 1994. Da ne bi bilo zabune, odnosno da ne bi dao materijala vladajućima da ga neprincipijelno kritiziraju, Kajin se nedvosmisleno izjasnio u korist teritorijalne cjelovitosti Republike Hrvatske i lojalnosti nacionalnih manjina.

²⁷ B. Oprijan-Ilić, "Potomci mira", *Borba*, 4. 6. 1991.; Srećko Petrić, "Strah od tri granice", *VN*, 5. 6. 1991.; Dragana Šverko, "Kavez za frustrirane papige", *Borba*, 6. 6. 1991.; D. D., "Istrani neće deobu", *Politika*, 13. 7. 1991.; D. Dimitrovska, "Istrani ne žele oružje", *VN*, 7. 8. 1991.; Duša Damjanović, "Autonomija jedino rešenje", *Politika*, 19. 8. 1991.; R. Arsenić, "Vlada predlaže 17 županija", *Politika*, 5. 2. 1992.; "Zamerke Tuđmanu za unitarizam", *Politika*, 13. 2. 1992.; Duša Damjanović, "Kroatizacija po svaku cenu", *Politika*, 6. 4. 1992.; Š. D., "Glasovi za celu kozu", *Politika*, 7. 8. 1992.; Š. D., "Ča, ideš u Hrvatsku?", *Borba*, 11. 8. 1992.; "Koza protiv HDZ-a", *Borba*, 22. 1. 1993.; J. O., "Pula u senci Pazina", *Borba*, 26. 1. 1993.; Gordana Gojak, "Ozakonjivanje totalitarizma", *Borba*, 30. 7. 1993.; Milan Jakšić, "Dve trećine prihoda mora ostati u Istri", *Politika*, 18.

ske nezadovoljstvo Zagrebom prikazano, čini se, malo previše dramatičnim tonovima. Bilo je članaka koji su čak sugerirali secesionizam. Tako je *Borba*, prenoseći izvještaj službene novinske agencije Tanjug, pisala u kolovozu 1993. da IDS zahtijeva odustajanje od svih zakona koji su u suprotnosti s Ustavom i Europskom poveljom o lokalnoj samoupravi ili će zatražiti međunarodnu zaštitu, otkazati poslušnost Zagrebu i raspisati referendum o regionalnom osamostaljenju.²⁸ Mjesec dana poslije i *Politika* je izvijestila o tome da se Istra i Dalmacija autonomističkim tendencijama opiru centralizmu. Kao osnovni zahtjev istaknuto je pravo na raspolaganje vlastitim novcem i vlastiti razvitak, ali unutar Hrvatske. Vlada Hrvatske, prema autoru članka, to nije uviđala, nego je forsirala hrvatsvo, vjeru, pripadnost HDZ-u, mržnju prema Srbima i pravaštvo, a njezin stav doveo je do navodnoga nastanka istarskoga i dalmatinskoga separatizma. Govori se i o mjerama Italije kao što su dvojno državljanstvo, povlastice pripadnicima talijanske manjine, mirovine za nekadašnje talijanske vojnike iz tih krajeva itd., ali bez zluрадosti.²⁹ Početkom ožujka 1995. *Politika* je najavljujući 1. svjetski kongres Istrana citirala stavove saborskoga zastupnika IDS-a (jednoga od osnivača i glavnih ideologa IDS-a) Ivana Paulette, koji je rekao da se zbog tvrde struje u HDZ-u može ponoviti Knin. Prema pisanju lista, on je izjavio da bi Hrvatska, da je četiri godine prije dala Kninu ono što su tamošnji Srbi tražili, bila tada (u ožujku 1995.) u boljem položaju. On nije ustvrdio da ne bi bilo rata, ali je rekao da u tom trenutku ne bi morala nuditi više nego što su se kninski Srbi ikada nadali. Izrazio je bojazan (zaprijetio?) da se u Istri ne dogodi isto. On je, doduše, isključio ratnu opciju, ali je najavio da će Istra, uz pomoć drugih regija unutar Hrvatske i nekih europskih institucija, doći do šire autonomije. U članku je navedeno da su u Istri vladali skepsa i otpor prema konfederaciji Hrvatske i Bosne i Hercegovine – osim ako i Istra ne bude federalna jedinica ili regija s velikom autonomijom. Osim toga, smatralo se da se tako važne odluke ne mogu donijeti bez referenduma.³⁰

9. 1993.; Milan Jakšić, "Istrani ističu svoje posebnosti", *Politika*, 20. 9. 1993.; "Strah od izbeglica", *Borba*, 20. 10. 1993.; M. Jakšić, "U slovenačkim odmaralištima četiri hiljade Hrvata", *Politika*, 20. 10. 1993.; "Istra – probno područje", *Borba*, 19. 11. 1993.; "Udar na istarski 'oklop'", *Borba*, 3. 3. 1994.; R. Arsenić, "Istra kao Vojvodina", *Borba*, 28. 3. 1994.; M. J., "Okupacija odmarališta", *Politika*, 11. 4. 1994.; "Tuđman ne menja politiku", *Borba*, 18. 4. 1994.; R. Arsenić, "Zagreb suspenduje statut Istarske županije", *Politika*, 20. 4. 1994.; P. Jončić, "Jedan statut, dva aršina", *Borba*, 20. 4. 1994.; Sl. Pašić, "Zagreb protiv Istre", *VN*, 20. 4. 1994.; P. J., "Istra traži autonomiju", *Borba*, 25. 4. 1994.; Jelena Lovrić, "Istrijani uzvraćaju udarac Zagrebu" [tekst pročitao na radiju Slobodna Evropa], *Borba*, 27. 4. 1994.; "Ivan PULETA: Tuđman pljačka Istru", *Borba*, 8. 7. 1994.; Sl. Pašić, "Istra – federalna jedinica", *VN*, 9. 7. 1994.; Petar Stanković, "'Demokracija' u ćorsokaku", *VN*, 22. 8. 1994.; "Prikriivena politika Zagreba", *Politika*, 22. 11. 1994.; "Hrvatska federalna – ili je nema", *Borba*, 4. 1. 1995.; "Istra hoće autonomiju", *Politika*, 16. 2. 1995.; "Autonomija i ljudska prava", *Borba*, 17. 2. 1995.; "Svetski kongres Istrana", 15.-16. 4. 1995.; "Istrani traže regionalnu samoupravu", *Politika*, 16. 4. 1995.; Radoje Arsenić, "Istrani ne vole granice", *Politika*, 17. 4. 1995.; "Bura u istarskoj čaši", *Borba*, 17. 4. 1995.; Milenko Predragović, "Istrijani – istraini", *VN*, 20. 4. 1995.; R. Arsenić, "Dve istine o Istri", *Politika*, 26. 4. 1995.; R. Arsenić, "Dosledni istarski lideri", *Politika*, 26. 4. 1995.

²⁸ "Tuđman moli Istrane za strpljenje", *Borba*, 25. 8. 1993.

²⁹ Jovo Paripović, "Odlazi li Istra?", *Politika*, 30. 9. 1993.

³⁰ R. A., "U Istri može da se ponovi Knin", *Politika*, 2. 3. 1995.

Bilo je napisa koji su najavljujivali čak i mogućnost oružanoga otpora Istrana hrvatskoj vladi. Tako su *Večernje novosti* Paulettine zahtjeve protumačile kao poziv na rat – što je u skladu sa senzacionalističkim sklonostima ovoga lista.³¹ Da je u pitanju uređivački stil novina vidi se po jednom drugom članku, objavljenom gotovo godinu prije, krajem travnja 1994. godine. U njemu se kaže da Istra “bukvalno gori”. Govori se o povećanoj prisutnosti vojske i policije koja navodno izaziva “strahovito antihrvatsko raspoloženje” u svim mjestima, a “mirni Istrani počeli [su] i da se naoružavaju”. Prema autoru članka Slobodanu Pašiću, Istranima je bilo dosta negiranja njihove posebnosti i zanemarivanja njihovih zahtjeva. Kapi koje su prepunile čašu bili su ukidanje Statuta Istre i vladino Vijeće za Istru. To je označeno kao daljnje nametanje “hrvatizacije”, a po autoru, Istrani su bili “spremni i oružjem da brane svoju samostalnost”.³² Manje od dva mjeseca poslije *Večernje novosti* objavile su članak o tome da Tuđmanova politika popuštanja nije donijela rezultate i da mnogi u Istri razmišljaju o potpunoj samostalnosti, a neki su istarski političari navodno pozvali na oružani otpor represiji.³³ Kako do oružane pobune ili secesije Istre nije došlo ni nakon godinu dana ni poslije, jasno je da su novinari *Večernjih novosti* senzacionalistički preuveličali stupanj nezadovoljstva Istrana vladom u Zagrebu. Pored senzacionalizma i trke za nakladom koja ga obično potiče, takvo pisanje svakako je imalo još dvije funkcije. S jedne strane, HDZ-ov režim prikazan je kao tako loš da mu se, eto, Hrvati spremaju suprotstaviti oružjem. S druge strane, bilo je to posredno opravdavanje srpske oružane pobune – za koju su beogradske vlasti oduvijek tvrdile da je iznuđena i legitimna.

Još dva problema – položaj talijanske manjine i pitanje razgraničenja sa Slovenijom – zaokupljala su pozornost beogradskih listova, pogotovo zato što su u njih bili uključeni i vanjski faktori: Italija i Slovenija. Talijanska manjina (ne samo u Istri) u člancima se pojavljuje i kao objekt i kao subjekt politike.³⁴ Već početkom lipnja 1991. Srećko Petrić objavio je u *Večernjim novostima* veći članak o položaju Talijana u Istri. U njemu je iznio da se oni deklarativno izjašnjavaju za opstanak Jugoslavije (što je tada bio i službeni stav talijanske diplomacije), ali da bi u slučaju njezina raspada voljeli da Istra ponovo pripadne Italiji. Iznio je potiskivanje talijanskih nacionalnih zahtjeva u socijalističkoj Jugoslaviji i strah od “hrvatizacije”. Po autoru, nakon promjene režima prikriiveni pritisci postali su otvoreni, a istarski Talijani našli su se pred nedoumicom da postanu Hrvati ili da odu. On također govori o strahu da će umjereniji jugosla-

³¹ “Istra preti Zagrebu”, *VN*, 5. 3. 1995.

³² Sl. Pašić, “Istra – evropska regija”, *VN*, 25. 4. 1994. U nastavku teksta iznose se poznati zahtjevi IDS-a da Istra bude transgranična regija koja sama odlučuje o svojem statusu. Stvaranje Mesićeve i Manolićeve stranke promatralo se kao mogući kraj “jednoscanačja”, što je možda povećavalo šanse za autonomiju Istre.

³³ “Tuđman gubi Istru”, *VN*, 16. 6. 1994.

³⁴ V. I., “Za etničko jedinstvo manjinaca”, *Borba*, 4. 11. 1991.; M. Mlakar, “Memorandum prepun prava”, *Borba*, 9. 1. 1992.; S. Aleksandrić, “Sve hladniji odnosi između Rima i Zagreba”, *Politika*, 20. 10. 1993.; B. Sokša, “Duh NDH nad Istrom”, *Borba*, 23. 9. 1994.; “Upozorenje Zagrebu”, *Borba*, 9. 2. 1995.; “Istrani traže pomoć Rima”, *Borba*, 7. 3. 1995.

venski unitarizam biti zamijenjen oštrijim, hrvatskim, kao i o zahtjevima hrvatskim i slovenskim vlastima za političku, kulturnu i ekonomsku autonomiju Talijana.³⁵ Rano je izviješteno i o zahtjevima za autonomiju manjine umjesto cijepanja na novostvorene države³⁶ – što je odgovaralo zahtjevima istarskih autonomista za transgraničnu autonomnu regiju. Veoma često u člancima je istaknuta i snošljivost koja je vladala prema pripadnicima talijanske manjine.

Talijanska nacionalna manjina u Istri bila je važna tema i za talijansku diplomaciju. Radilo se koliko o prirodnoj želji da se pomogne sunarodnjacima, toliko i o sredstvu pritiska na Hrvatsku i Sloveniju.³⁷ Sredinom rujna 1991. javljeno je o navodnom tajnom protokolu dogovorenom između predstavnika talijanskoga, hrvatskoga i slovenskoga ministarstva vanjskih poslova o autonomiji Istre i talijanske nacionalne manjine u njoj. Po napisima, to je bio uvjet koji je Italija postavila Hrvatskoj i Sloveniji da bi ih priznala kao nezavisne zemlje – kada se steknu uvjeti.³⁸ Pritom je, prema *Borbi*, talijanska diplomacija u prosincu 1991. ocjenjivala da je položaj manjine bolji u slovenskom nego u hrvatskom dijelu Istre,³⁹ a u više je navrata rečeno da se položaj manjine pogoršao nakon raspada Jugoslavije.⁴⁰ Kao posebna briga pripadnika talijanske nacionalne manjine spominje se nova državna granica koja je podijelila Talijane.⁴¹ Primjerenim rješenjem i predstavnici talijanske nacionalne manjine i službena Italija držali su autonomiju.⁴² Dana 4. studenoga 1991. *Borba* je opširno izvjestila o tome da je talijanski ministar vanjskih poslova De Michelis ispunio obećanje omogućivši delegaciji Talijanske unije da Konferenciji u Jugoslaviji u Haagu iznese svoje zahtjeve. Ona je tražila uspostavljanje etničkoga jedinstva autohtonih manjina koje su nekada živjele u jednoj, a sada u više država. Zahtijevao se jedinstveni pravni tretman, ali ne na nižoj razini nego što su ga uživali Talijani u Sloveniji ili Slovenci u Italiji. Tražilo se i da nove države mogu sklapati bilateralne i multilateralne sporazume s drugim europskim državama radi

³⁵ Srećko Petrić, “Nada na zapadu”, *VN*, 3. 6. 1991.

³⁶ Slobodan Aleksandrić, “Granica deli Istrane”, *Politika*, 26. 5. 1991.; “‘Stampa’: italijanska manjina traži autonomiju”, *Borba*, 13. 9. 1991.; Milan Jakšić, “Italijane ne smatraju nacionalnom manjinom”, *Politika*, 19. 9. 1993.

³⁷ S. Tomašević, “Spor Kosige i Istrana”, *Borba*, 23. 7. 1991.; S. Aleksandrić, “Dobra prilika za autonomiju”, *Politika*, 29. 10. 1991.; “Tajni memorandum o italijanskoj manjini u Istri”, *Politika*, 14. 1. 1992.; Ilija Mimica, “Podgrevanje manjinskog pitanja”, *Borba*, 11. 2. 1993.; M. Jakšić, “Sumnje u dogradnju Osimskih sporazuma”, *Politika*, 17. 2. 1994.; “Zategnutost zbog Istre”, *VN*, 23. 2. 1995.; “Manjine kao kamen spoticanja”, *Borba*, 23. 2. 1995.; Boško Jakšić, “Zagreb zabrinuo Rim”, *Politika*, 25. 2. 1995.

³⁸ Z. T., “Tajni protokol o autonomiji”, *Borba*, 14.-15. 9. 1991.

³⁹ “Talijanskoj manjini sva prava”, *Borba*, 6. 12. 1991.

⁴⁰ S. Aleksandrić, “Kolombo: nema promene granica”, *Politika*, 14. 11. 1992.

⁴¹ Slobodan Aleksandrić, “Granica deli Istrane”, *Politika*, 26. 5. 1991.; V. I., “Za etničko jedinstvo manjinaca”, *Borba*, 4. 11. 1991.; M. Jakšić, “Sumnje u dogradnju Osimskih sporazuma”, *Politika*, 17. 2. 1994.

⁴² V. I., “Za etničko jedinstvo manjinaca”, *Borba*, 4. 11. 1991.; S. Aleksandrić, “Dobra prilika za autonomiju”, *Politika*, 29. 10. 1991.; Slobodan Aleksandrić, “Zamerke Rima zbog Ljubljane”, *Politika*, 30. 10. 1992.; S. Aleksandrić, “Kolombo: nema promene granica”, *Politika*, 14. 11. 1992.; “Traže reviziju Osimskih sporazuma”, *Borba*, 30.-31. 10. 1993.

bolje zaštite posebnosti nacionalnih manjina, kao i to da zaštita manjina ne bi smjela zanemariti najvišu do sada ostvarenu razinu zaštite manjina postignutu bilateralnim i multilateralnim sporazumima. Talijanska unija tražila je od Hrvatske i Slovenije ugovore koji bi imali međunarodno-pravnu podlogu i koji bi se principijelno mogli primjenjivati i na odnos prema drugim manjinama. Talijani su bili spremni poštovati suverenitet Hrvatske i Slovenije, ali su tražili da te dvije zemlje nađu instrumente koji neće narušavati jedinstvenu organizaciju Talijana, odnosno koji ih neće dijeliti.⁴³ Početkom sljedeće godine i *Borba* je objavila dulji tekst o ovoj temi. U njemu su izneseni zahtjevi Talijanske unije sadržani u jednom memorandumu: dvojno državljanstvo, sloboda kretanja i zapošljavanja na povijesnom području (tj. u Istri, Kvarneru i Dalmaciji), osiguranje već postignutih prava kao i onih koja bi se tek zacrtala. Neke državne funkcije bile bi prenesene autonomnim organima nacionalne manjine, a legitimni predstavnici Talijana morali bi dati pristanak na sve zakone i propise koji se tiču te manjine. Ona bi uživala i poseban status u obrazovanju, a u dijelovima naseljenim Talijanima uveo bi se i talijanski kao službeni jezik. Pored toga, Talijani bi sudjelovali i u reformi vlasništva, tako da bi ponovo došli u posjed onoga što je bilo povezano s njihovim opstankom i stvaralaštvom. Dopisnik *Borbe* izvijestio je i o otporu slovenskih vlasti tim zahtjevima, a pogotovo zahtjevu da se sporazum o njima potpiše do 15. veljače 1992. godine.⁴⁴

Problem talijanske nacionalne manjine bio je povezan s još tri pitanja kojima su beogradski listovi posvetili dosta pozornosti: pitanjem stjecanja dvojnoga državljanstva, pitanjem odštete talijanskim izbjeglicama i optantima i pitanjem “nadogradnje” Osimskih sporazuma (koje se često postavljalo u zaoštrenoj formi promjene granica). Ova pitanja nisu se ticala samo Istre, odnosila su se i na Sloveniju i na Hrvatsku, a sva su tri, u krajnjoj liniji, bila izraz ekspanzivnosti dijela talijanske politike na istočnu obalu Jadrana koja je podignula glavu nakon raspada Jugoslavije. Tri beogradska dnevnika pisala su o tim pitanjima opširnije vezano za Sloveniju nego za Hrvatsku. Razlozi su bili objektivne i subjektivne prirode. Italija je veći pritisak za njihovo rješavanje primijenila prema Sloveniji, iako su svi bili svjesni da je otvaranje tih pitanja sa Slovenijom samo uvertira za njihovo otvaranje s Hrvatskom – u odnosima s kojom su oni imali mnogo veće značenje. Subjektivni razlog bila je bolja dopisnička mreža iz Slovenije, ili bar veća marljivost tamošnjih dopisnika.

Dodjela dvojnoga državljanstva stanovnicima nekadašnjih talijanskih teritorija bila je mjera vlade u Rimu koja je jako zabrinula najprije slovenske, pa onda i hrvatske vlasti.⁴⁵ Italija je veoma širokogrudno ponudila tu mogućnost,

⁴³ V. I., “Za etničko jedinstvo manjina”, *Borba*, 4. 11. 1991.

⁴⁴ M. Mlakar, “Memorandum prepun prava”, *Borba*, 9. 1. 1992.

⁴⁵ “Jagma za dvojno državljanstvo”, *Politika*, 9. 8. 1994.; R. Arsenić, “Sve više zahteva za uzimanje italijanskog državljanstva”, *Politika*, 11. 4. 1994.; M. Jakšić, “Ljubljana nemoćna pred nalletom Rima”, *Politika*, 12. 8. 1994.; M. Jakšić, “Opasna ‘kupovina’ građana Slovenije”, *Politika*, 13. 8. 1994.; M. Jakšić, “Produžen rok za dodelu državljanstva”, *Politika*, 14. 8. 1994.; Sl. Pašić, “Tiha okupacija Istre”, *VN*, 16. 8. 1994.; M. Jakšić, “Apel Slovencima da ostanu Slovenci”, *Politika*, 18. 8. 1994.; “Masovni zahtevi iz Istre za dvojno državljanstvo”, *Politika*, 17. 9. 1994.; M. Jakšić, “Mali

uvjetujući time istovremeno dobivanje talijanskih mirovina i drugih prinadležnosti. Prema slovenskom tisku (čije je podatke prenijela *Politika*), do rujna 1994. na slovenskom dijelu obale prijavilo se neslužbeno oko četrdeset tisuća ljudi, a u hrvatskom dijelu Istre oko jedanaest tisuća ljudi. Zbog velikoga zanimanja (ne samo u Istri nego i u Dalmaciji) rok za prijavljivanje produljen je za godinu dana, do 15. kolovoza 1995. godine.⁴⁶ Početkom listopada 1994. *Večernje novosti* prenijele su u članku Slobodana Pašića službene brojeve podnesenih zahtjeva: dvanaest tisuća u Hrvatskoj i četiri tisuće u Sloveniji. Citirao je i predsjednika Tuđmana, koji je velikodušno nuđenje talijanskoga državljanstva nazvao perfidnim destabiliziranjem hrvatske vlasti u Istri. I vladajući HDZ i katolički kler osudili su zanimanje za dobivanje talijanskoga državljanstva. Pašić je zajedljivo skrenuo pozornost na to da je predsjednik Tuđman osuđivao zahtjeve za dvojno državljanstvo u trenutku kada je, kako je Pašić rekao, polovina članova hrvatske vlade imala dvojno državljanstvo (Gojko Šušak, Ivica Mudrinić, Hrvoje Šarinić).⁴⁷ Na istu nedosljednost upozorio je i Radoje Arsenić u *Politici*, ironično dodajući da su to provjereni Hrvati.⁴⁸ Pašić se na kraju svojega članka pita što će biti ako od 220 tisuća Istrana 40 tisuća zatraži talijansko državljanstvo. Zanimljivo je spomenuti da je o tom problemu izvještavala u prvom redu *Politika*, koja je tradicionalno više zainteresirana za vanjsku politiku. *Večernje novosti* oglasile su se sa samo dva članka, a u *Borbi* nije bilo govora o tome.

Beogradski listovi pisali su i o zahtjevima talijanskih izbjeglica, prognanika i optanata iz vremena Drugoga svjetskog rata i prvih poratnih godina za vraćanje njihove imovine. Ubrzo je i talijanska vlada poduprla te zahtjeve – u sklopu svoje politike revizije Osimskih sporazuma. Pitanje obeštećenja, doduše, nije bilo regulirano njima nego jednim kasnijim sporazumom, ali je proistjecalo iz njih. Na udaru se najprije našla Slovenija, od koje je Italija zahtijevala vraćanje imovine u naturi ili bar mogućnost da talijanski prognanici i izbjeglice imaju pravo prvokupa vlastitih imanja. Budući da je bilo u suprotnosti sa slovenskim ustavom da strani državljanji posjeduju nekretnine, Italija je tražila da Slovenija promijeni ustav u zamjenu za talijansku potporu za pridruženo članstvo u Europskoj uniji. *Politika* i *Borba* (ali ne i *Večernje novosti*) pomno su, ali bez zlobe pratile ove procese.⁴⁹ Hrvatska je u njih bila nešto manje uključena. Zbog

korak prema većoj Italiji”, *Politika*, 26. 9. 1994.; Radoje Arsenić, “Izazov dvojnog državljanstva”, *Politika*, 27. 9. 1994.; Slobodan Pašić, “Pasoši ‘tresu’ Istru”, *VN*, 2. 10. 1994.

⁴⁶ M. Jakšić, “Sada i Hrvati nastoje da postanu Italijani”, *Politika*, 1. 9. 1994.; M. Jakšić, “Mali korak prema većoj Italiji”, *Politika*, 26. 9. 1994.

⁴⁷ Slobodan Pašić, “Pasoši ‘tresu’ Istru”, *VN*, 2. 10. 1994.

⁴⁸ Radoje Arsenić, “Izazov dvojnog državljanstva”, *Politika*, 27. 9. 1994.

⁴⁹ Milan Jakšić, “Obaveze prema Italiji podeliti sa Hrvatskom”, *Politika*, 5. 10. 1992.; “Osimski sporazum ‘ništavan’”, *Politika*, 10. 6. 1994.; M. Jakšić, “Nenasilna aneksija”, *Politika*, 16. 6. 1994.; Ž. Rakić, “Italija ‘merka’ Istru i Dalmaciju”, *Politika*, 24. 6. 1994.; M. Jakšić, “Od ‘tople kupke’ do ‘hladnog tuša’”, *Politika*, 15. 7. 1994.; Vojin Partonić, “Naokolo bliže”, *Politika*, 29. 7. 1994.; M. Jakšić, “Ljubljana nemoćna pred naletom Rima”, *Politika*, 12. 8. 1994.; “Vraćanje imovine otvara put u Evropu”, *Borba*, 11. 10. 1994.; “Berluskoni i Drnovšek potpisali sporazum”, *Politika*, 12. 10. 1994.; M. Jakšić, “Mali hladni rat”, *Politika*, 25. 10. 1994.; M. Jakšić, “Italija preti vetom”, *Politika*,

ratne situacije ona nije mogla početi proces pristupanja Europskoj uniji, što je Italiji u tom trenutku ostavljalo manje prostora za ucjene. No pitanje talijanske imovine lebdjelo je i nad hrvatskim dijelom Istre te Kvarnerom i dijelovima Dalmacije.⁵⁰ Tako je *Politika* 10. lipnja 1994. prenijela izjavu poslanika ekstremno desnoga Talijanskoga socijalnog pokreta Pierantonija Mirka Tremaglie da Osimski sporazumi više ne vrijede jer jedna od strana potpisnica (tj. Jugoslavija) više ne postoji. On je Istru, Rijeku i Dalmaciju proglasio talijanskom teritorijima i rekao da će uz suglasnost zainteresiranih strana (sic!), makar i za pedeset godina, “doći do vraćanja tih teritorija matici” (tj. Italiji).⁵¹ Štoviše, izvještavajući o tribini o slovensko-talijanskim odnosima koja je održana dva tjedna poslije, M. Jakšić pisao je u *Politici* da glavni cilj Italije i nije bila Slovenija, nego Hrvatska i nekadašnja imovina Talijana u njoj.⁵² Slovenija je sa svoje strane u pregovore s Italijom htjela uvući i Hrvatsku – da bi se lakše oduprla, ali i da bi se podijelile obaveze isplate obeštećenja. Još 1992. njezina teza bila je da nije Slovenija bila najveći korisnik imovine dobivene Osimskim sporazumima. Htjela je s Hrvatskom podijeliti isplatu još neplaćenoga obeštećenja talijanskim iseljenicima jer iznos nije bio malen: od 110 milijuna dolara do tada je bilo isplaćeno samo 16 milijuna.⁵³ Sredinom svibnja 1994. dopisnik *Politike* iz Ljubljane javio je da su se parlamentarna izaslanstva Hrvatske i Slovenije složila da revizija Osimskih sporazuma ne dolazi u obzir kao i da su se založila za zajedničku strategiju u pogledu odštete *esulima*.⁵⁴ *Večernje novosti*, nošene svojom nacionalističkom uređivačkom politikom, ovom su kompleksu pitanja dodale i bizarne vijesti o pokušajima suradnje rukovodstva krajiških Srba s dijelovima talijanske desnice. Među ostalim, javile su o spremnosti krajiških vlasti da na području pod svojom kontrolom vrata imovinu izbjeglim Talijanima.⁵⁵ I ozbiljnija *Borba* javila je o vezama rukovodstva krajiških Srba s predstavnicima talijanske desnice, neprijateljski nastrojene prema Hrvatskoj. Tako je 25. lipnja 1994. objavljeno o predstojećem posjetu krajiškoga premijera Borislava Mikelića Italiji na poziv Nacionalnoga saveza Italije Gianfranca Finija, čija se stranka, član vladajuće koalicije, zalagala za reviziju Osimskih

26. 10. 1994.; M. Jakšić, “Naokolo do Istre”, *Politika*, 8. 11. 1994.; M. Jakšić, “Aneksija bez metka”, *Politika*, 10. 11. 1994.; M. Jakšić, “Hteli bi da vrata tuđe, ali da sačuvaju svoje”, *Politika*, 21. 11. 1994.; Rastko Jovetić, “Skupa evropska ulaznica”, *Borba*, 17.-18. 6. 1995.; M. Jakšić, “Početak sa kućama, nastavak sa zemljištem”, *Politika*, 22. 6. 1995.

⁵⁰ “Osimski sporazum ‘ništavan’”, *Politika*, 10. 6. 1994.; Ž. Rakić, “Italija ‘merka’ Istru i Dalmaciju”, *Politika*, 24. 6. 1994.; M. Jakšić, “Pritisak na Sloveniju proba za Hrvatsku”, *Politika*, 24. 6. 1994.; M. Jakšić, “Rim bi Istru ‘u paketu’”, *Politika*, 14. 2. 1995.

⁵¹ “Osimski sporazum ‘ništavan’”, *Politika*, 10. 6. 1994.

⁵² M. Jakšić, “Pritisak na Sloveniju proba za Hrvatsku”, *Politika*, 24. 6. 1994.

⁵³ Milan Jakšić, “Obaveze prema Italiji podeliti sa Hrvatskom”, *Politika*, 5. 10. 1992.

⁵⁴ Stevan Šičarov, “Slovenija i Hrvatska pred Italijom zajedno”, *Borba*, 14.-15. 5. 1994. Na sastanku su utvrđena i sporna pitanja između dvije zemlje, a glasine o stvaranju konfederacije su demantirane. List je prenio da se ipak po kuloarima govorilo da će predsjednik Tuđman iznijeti slovenskom predsjedniku Kučanu taj prijedlog, kao drugi dio američkoga plana o konfederaciji Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

⁵⁵ Ilija Zurovac, “Mina za Osimske sporazume”, *VN*, 4. 7. 1994.; Sl. Pašić, “Kninu viza ne treba!”, *VN*, 12. 7. 1994.; Sl. Pašić, “Tiha revizija ‘Osima’”, *VN*, 18. 7. 1994.

sporazuma. Zbog toga je talijanski ministar vanjskih poslova Antonio Martino morao demantirati da Italija ima teritorijalnih pretenzija prema Sloveniji i Hrvatskoj. Za predstavnike tzv. Republike Srpske Krajine to je bila prilika da iziđu iz diplomatske izolacije i pokažu da je njihova “država” ipak priznata. U članku se govori i o posjetu Arduina Agnellija, senatora i potpredsjednika Senatske komisije za vanjske poslove i potpredsjednika talijanskoga izaslanstva u Organizaciji za europsku sigurnost i suradnju OEBS-u,⁵⁶ Krajini u rujnu 1993. te o dva posjeta Italiji Slobodana Jarčevića, vanjskopolitičkoga savjetnika tadašnjega predsjednika tzv. Republike Srpske Krajine Milana Martića. Po Jarčeviću, Agnelli je rekao predstavnicima krajiških Srba da se on i mnogi europski parlamentarci zalažu za promjenu avnojskih, dakle komunističkih granica, koje nisu ni etničke ni historijske. U članku se dalje kaže da je navodno zajedničkom inicijativom predstavnika krajiških Srba i talijanskih desničara, a preko talijanskoga ministra vanjskih poslova Andreottija, s hrvatskih novčanica uklonjen Ruđer Bošković (koji je navodno po ocu bio Srbin, a po majci Talijan, pa je bilo neprihvatljivo da bude na hrvatskom novcu).⁵⁷ *Borba* je i mjesec dana poslije pisala o Mikelićevu putu u Italiju i prenijela njegovu izjavu da on nakon raspada Jugoslavije Osimske sporazume smatra nevrijedećima.⁵⁸ Iz ovoga se vidi koliko je bio nezavidan vanjskopolitički položaj krajiških Srba,⁵⁹ a *Borba* je njihovo očijukanje s talijanskim desničarima pravilno ocijenila kao pokušaj da se iziđe iz vanjskopolitičke izolacije.⁶⁰ Da je ta politika bila i nešto više i da vjerojatno nije vođena bez potpore službenoga Beograda pokazala je izjava jugoslavenskoga ministra vanjskih poslova Vladislava Jovanovića za *Giornale d'Italia* krajem siječnja 1995., u kojoj je rekao da Istra nije hrvatska, odnosno da Hrvatska drži pod okupacijom teritorij koji je u svakom pogledu talijanski.⁶¹ Budući da ju je prenijela ozbiljna (i tada službena) *Politika*, a ne “polužute” *Večernje novosti*, čitatelji bi mogli zaključiti da je ona odražavala i stav (ili bar taktiku) samoga Miloševića. No u dodatku spomenutoga članka objavljen je i demanti iz Jovanovićeve kabineta u kojem se tvrdilo da je izjava istrgnuta iz konteksta i netočno prenesena.

⁵⁶ Agnelli je sa suprugom dobio počasno državljanstvo tzv. Republike Srpske Krajine (“Hoće li Rim iz rezerve izvući Istru”, *Politika*, 14. 10. 1993.).

⁵⁷ Srđan Radulović, “Borislav Mikelić se pakuje za Trst”, *Borba*, 25. 6. 1994. U nastavku članka govori se o talijanskim teritorijalnim pretenzijama prema Hrvatskoj i o tome da su predstavnici krajiških Srba Udruženju za talijansku Dalmaciju, Kvarner i Istru dostavili kopije zemljišnih knjiga za Zadar i Šibenik sa zaleđem, iz kojih se navodno vidi da su tu 1943. Talijani bili vlasnici 90 % zemlje.

⁵⁸ Đ. M., “Italija ima pravo na Istru”, *Borba*, 25. 7. 1994.

⁵⁹ Njihovu “državu” nije nikada službeno priznao ni Slobodan Milošević, koji je sam pomogao da se stvori.

⁶⁰ Mikelić se sa svojim domaćinima iz Nacionalne alijanse složio o potrebi čvršće suradnje Talijana i Srba protiv “tradicionalnih tlačitelja srpskog i italijanskog naroda” (S. Pašić, “Kninu viza ne treba!”, *VN*, 12. 7. 1994.).

⁶¹ “Istra ni po čemu nije hrvatska”, *Politika*, 31. 1. 1995. U nastavku teksta spominje se da je sličnu izjavu nedugo prije toga dao i vojni zapovjednik bosanskih Srba general Ratko Mladić, a navodi se i prijedlog vođe bosanskih Srba Radovana Karadžića da Italiji da Dalmaciju u zamjenu za priznanje Republike Srpske (sic!).

Ono što su mnogi vidjeli u pozadini talijanskih zahtjeva vezanih za manjine i imovinu bila je promjena granica na štetu Slovenije i Hrvatske. To su pitanje najprije pokrenule desničarske stranke u Italiji, a beogradski listovi te su zahtjeve prenosili.⁶² Po pisanju beogradskoga tiska, talijanska diplomacija nije javno poduprla mijenjanje granica, ali je, kao i ultradesničarske stranke, stavila pod znak pitanja Osimske sporazume, zahtijevajući njihovu “nadogradnju”. Ona je, sudeći po beogradskim listovima, ostala nedovoljno definirana, a ticala se bolje zaštite talijanske manjine u Istri, njezine autonomije, vraćanja imovine esula ili odštete za nju i drugih ustupaka u zamjenu za potporu u procesu približavanja Europskoj uniji.⁶³ Beogradski tisak pratio je kontinuitet promjena u talijanskoj politici, a uočavao je i razlike među stavovima pojedinih aktera na talijanskoj političkoj sceni. Talijanska diplomacija isprva je nastupila oprezno, negirajući da je za promjenu granica, ali se ideja o nadilaženju Osimskih sporazuma pojavila dosta rano.⁶⁴ *Večernje novosti*, često sklone senzacijama, prenijele su krajem studenoga 1991. pitanje koje su postavljali neki analitičari: Što je Tuđman obećao susjedima u zamjenu za potporu protiv Srbije? Povod je bila “briga” za Dalmaciju koju je izrazio talijanski premijer Francesco Cossiga i zaokret Italije u gledanju na jugoslavensku krizu. Implicirani odgovor bio je: teritorij, a među pohlepne susjede svrstana je i Mađarska, koja je navodno željela Rijeku.⁶⁵ Godinu poslije *Politika* je prenijela izjavu talijanskoga ministra vanjskih poslova Emilija Colomba da neće biti promjene granica, ali da će biti ozbiljne revizije Osimskih sporazuma, posebno pitanja obeštećenja esula i položaja nacionalnih manjina. Preneseno je i nezadovoljstvo (neofašističkoga) Talijanskoga socijalnog pokreta (*Movimento Sociale Italiano – MSI*), koji je tražio da se tim pitanjima ne bave vlada i ministarstvo vanjskih poslova, nego talijanski parlament. Demokršćani, republikanci i liberali također su bili nezadovoljni što je talijanska vlada priznala Sloveniju kao nasljednicu Osimskih sporazuma, ali nisu tražili promjenu granice, nego samo veća prava za talijansku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj i Sloveniji. Vladi su zamjerali da prema tim državama vodi mlitavu politiku i da će morati “čupati” ustupke koji su joj mogli biti servirani na tanjuru. Poslanik Talijanskoga socijalnog pokreta Mirko Tremaglia rekao je da će se njegov pokret do kraja boriti za “izgubljene zemlje” i naveo cjepidlačke pravne argumente zašto Slovenija navodno nije mogla naslijediti Osimske sporazume. Porekao je da se granica ne može mijenjati ustvrdivši da je i ona regulirana Osimskim sporazumima.⁶⁶ *Borba* je u veljači 1993.

⁶² Slob. Aleksandrić, “Zamerke Rimu zbog Ljubljane”, *Politika*, 30. 10. 1992.; S. Aleksandrić, “Kolombo: nema promene granica”, *Politika*, 14. 11. 1992.

⁶³ M. Petrović, “Italija ostaje verna Osimskim sporazumima”, *Borba*, 25. 7. 1991.; “Uključena i Dalmacija”, *Borba*, 13. 9. 1991.; Slob. Aleksandrić, “Zamerke Rimu zbog Ljubljane”, *Politika*, 30. 10. 1992.; S. Aleksandrić, “Kolombo: nema promene granica”, *Politika*, 14. 11. 1992.; Ilija Mimica, “Ćosić u Zagrebu kao kruna dijaloga”, *Borba*, 13. 1. 1993.; Ilija Mimica, “‘Rasvetliti partizanske masakre nad Italijanima’”, *Borba*, 24. 2. 1993.; “Traže reviziju Osimskih sporazuma”, *Borba*, 30.-31. 10. 1993.; S. Aleksandrić, “Polemika zbog Istre i Dalmacije”, *Politika*, 15. 2. 1994.

⁶⁴ “Uključena i Dalmacija”, *Borba*, 13. 9. 1991.

⁶⁵ Anđelko Dragojević, “Što slabija Hrvatska, jeftinija Istra”, *VN*, 21. 11. 1991.

⁶⁶ S. Aleksandrić, “Kolombo: nema promene granica”, *Politika*, 14. 11. 1992.

pisala o ponovnom zaoštavanju hrvatsko-talijanskih odnosa, do kojega je taj put došlo jer je predsjednik Tuđman najavio da će Hrvatska postaviti pitanje reguliranja položaja hrvatske manjine u Italiji. Talijanska diplomacija negirala je njezino postojanje, a dio tiska pisao je da je Tuđman ustvari htio “kazniti” talijansku manjinu koja nije glasala za njega. U svakom slučaju, predsjednikova izjava potaknula je talijanskoga ministra vanjskih poslova Colomba da podsjeti na važnost manjinskoga pitanja. Po pisanju *Borbe*, međutim, dio napisa u talijanskom tisku podsjećao je na kampanje iz prošlih vremena. Iredentistički *Giornale* iz Milana savjetovao je vladi da ucijeni Hrvatsku i Sloveniju, ako treba i uključenjem Srbije u razgovore o Istri i Dalmaciji (sic!).⁶⁷ Sredinom listopada 1993. *Politika* je javila o podgrijavanju pitanja granice: talijanska državna televizija RAI prikazala je na Prvom programu dulji prilog o Istri od 1943. do 1950. u kojem je rečeno da je iz te “istorijski, geografski i etnički italijanske oblasti” otišlo 350 tisuća Talijana sa zavežljajima.⁶⁸ Krajem toga mjeseca, po pisanju *Borbe*, i Unija Talijana Istre uključila se u “dogradnju” Osimskih sporazuma zatraživši od vlada Italije i regije Furlanija-Julijska krajina zaštitu manjinskih prava Talijana u Hrvatskoj i Sloveniji. Predstavnici Unije tražili su da i oni sudjeluju u razgovorima o reviziji Osimskih sporazuma.⁶⁹ I dok su predstavnici talijanske vlade bili svjesni da pitanje izmjene granica može stvoriti mnoge probleme,⁷⁰ jedna anketa među istarskim Talijanima pokazala je da oni žele pomoć Italije u reguliranju svojega statusa. Po dopisniku *Politike* iz Slovenije, zahtjev za brisanje granice u Istri bio je jedan od glavnih. Sa svoje strane, komentatori u Sloveniji vidjeli su zahtjeve za “dogradnju” Osimskih sporazuma kao teritorijalni zahtjev.⁷¹ *Večernje novosti* opisale su u srpnju 1994. “doprinos” krajiških Srba reviziji Osimskih sporazuma: njihove su vlasti obećale da će talijanskim prognanicima i izbjeglicama vratiti imovinu oduzetu nakon Drugoga svjetskog rata.⁷² Krajem siječnja 1995. beogradski su listovi izvijestili i o planovima političara iz Furlanije i Veneta o sjevernojadranskoj regiji koja bi obuhvaćala te dvije pokrajine, Istru i Kvarner. Talijanski su inicijatori, po pisanju *Večernjih novosti*, vjerovali da ta inicijativa ima široku potporu u Italiji, Istri i Savezu europskih regija.⁷³ Ono što bi u drugim okolnostima

⁶⁷ Ilija Mimica, “Podgrevanje manjinskog pitanja”, *Borba*, 11. 2. 1993.

⁶⁸ “Hoće li Rim iz rezerve izvući Istru”, *Politika*, 14. 10. 1993. Prema podacima koje navode talijanski historičari, stvarni broj esula i optanata do travnja 1956. iznosio je između 200 i 250 tisuća (usp. Raoul Pupo, “Lesodo degli italiani da Zara, da Fiume e dall’Istria: un quadro fattuale”, u: *Esodi. Trasferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo i Raoul Pupo / Napoli: Edizione scientifiche italiane, 2000/, 205). Po službenim jugoslavenskim podacima, krajeve koji su do Drugoga svjetskog rata pripadali Italiji napustilo je između 1945. i 1960. 144 tisuće ljudi, ne samo Talijana (Darko Dukovski, *Istra. Kratka povijest dugog trajanja. Od prvih naseobina do danas* /Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2004/, 199).

⁶⁹ “Traže reviziju Osimskih sporazuma”, *Borba*, 30.-31. 10. 1993.

⁷⁰ Slobodan Aleksandrić, “Polemika zbog Istre i Dalmacije”, *Politika*, 15. 2. 1994.

⁷¹ M. Jakšić, “Sumnje u dogradnju Osimskih sporazuma”, *Politika*, 17. 2. 1994.

⁷² Ilija Zurovac, “Mina za Osimske sporazume”, *VN*, 4. 7. 1994.

⁷³ “Traže Istru i Kvarner”, *VN*, 28. 1. 1995.; “Italija traži Istru i Kvarner”, *Politika*, 28. 1. 1995.

bilo pozdravljeno kao dobar prijedlog za regionalnu suradnju, u tadašnjem kontekstu moglo se protumačiti kao talijanski ekspanzionizam. Prateći pisanje ovih triju beogradskih listova o Istri u kontekstu odnosa Italije sa Slovenijom i Hrvatskom, zainteresirani čitatelj mogao je zaključiti da je na talijanskoj strani postojalo mnoštvo pogleda na to kako se postaviti prema istočnim susjedima i što od njih tražiti. Oni su bili sumirani pod širokom formulom “dogradnje” Osimskih sporazuma koja je pokrivala cijeli niz političkih, finansijskih, historijskih i graničnih pitanja.

I dok nekadašnja granica prema Italiji ni u jednom trenutku nije postala stvarno sporna, ona između Hrvatske i Slovenije to je ostala do danas. To je samo jedno od spornih pitanja između dvije zemlje o kojima su pisali beogradski dnevnik, ⁷⁴ ali je dosta pozornosti posvećeno baš njemu. Prvi tekst o toj temi pojavio se već u svibnju 1991.,⁷⁵ a u prosincu je dopisnik *Politike* M. Jakšić izvjestio o tada još neslužbenim slovenskim zahtjevima za korekciju granice na kopnu u Istri i u Piranskom zaljevu. Prenio je očekivanje hrvatske strane da će Slovenija upravo tu najviše inzistirati zbog izlaza na otvoreno more i ribarskih prava. Jakšić je naveo da je slovenska strana kao argument za granične izmjene istaknula općinske međe iz doba Austro-Ugarske (sic!).⁷⁶ Pisalo se i o spornoj granici na kopnu u Istri kao i o fantastičnim teritorijalnim apetitima, ne samo ekstremnih slovenskih nacionalista.⁷⁷ Pritom je u većini tekstova slo-

⁷⁴ M. Jakšić, “Hrvati proteruju Slovence”, *Politika*, 9. 9. 1992.; S. Š., “Vikendice Slovenaca na meti hrvatskih lopova”, *Borba*, 11. 1. 1993.; M. Jakšić, “U slovenačkim odmaralištima četiri hiljade Hrvata”, *Politika*, 20. 10. 1993.; Sl. Pašić, “Ucene Zagreba”, *VN*, 15. 1. 1994.; Stanislav Šičarov, “Istra kao Hongkong”, *Borba*, 11. 5. 1994.; M. J., “Okupacija odmarališta”, *Politika*, 11. 4. 1994.; “Krivica nije jedino na hrvatskoj strani”, *Politika*, 20. 6. 1994.

⁷⁵ “Istra neće veštačke granice”, *Borba*, 28. 5. 1991.

⁷⁶ M. Jakšić, “Hrvatsko-slovenački granični spor”, *Politika*, 16. 12. 1991.

⁷⁷ Stevan Petrović, “Cela Istra mora da pripadne Sloveniji”, *Politika*, 14. 10. 1991.; “Čija je Savudrija”, *Borba*, 2. 12. 1991.; M. Jakšić, “Hrvatsko-slovenački granični spor”, *Politika*, 16. 12. 1991.; D. Drašković, “More od malo slane vode”, *Borba*, 31. 1. 1992.; “Hrvatska baza u Savudriji”, *VN*, 4. 2. 1992.; G. Gojak, “Zabranjeno ribarenje stranim brodicama”, *Borba*, 2. 4. 1992.; “Topovnjača u Piranskom zalivu”, *Borba*, 12. 1. 1993.; S. Š., “Slovenački protest Hrvatskoj”, *Borba*, 13. 1. 1993.; M. Jakšić, “Hrvatski ultimatum Sloveniji”, *Politika*, 29. 4. 1993.; M. Jakšić, “Diplomatski sudari na kopnu i moru”, *Politika*, 23. 5. 1993.; “Granica sa Hrvatskom na reci Mirni u Istri”, *Politika*, 30. 5. 1994.; Stevan Šičarov, “Bez dozvole ali sa stavom”, *Borba*, 6. 6. 1994.; “Igrice’ oko Piranskog zaliva”, *Borba*, 6. 6. 1994.; “Prodaja teritorije Hrvatskoj”, *VN*, 18. 6. 1994.; Stevan Šičarov, “Računice sa istarskim sendvičem”, *Borba*, 5. 7. 1994.; Milan Jakšić, “Raskrižje u zamenu za Piranski zaliv”, *Politika*, 21. 7. 1994.; “Granica na reci Mirni”, *Politika*, 5. 8. 1994.; M. Jakšić, “Ljubljana hoće Rijeku”, *Politika*, 10. 8. 1994.; M. Jakšić, “Zagreb hoće Portorož”, *Politika*, 11. 8. 1994.; M. Jakšić, “Strategija za nove granice”, *Politika*, 21. 8. 1994.; Stevan Šičarov, “Hrvatska agresija na Sloveniju”, *Borba*, 23. 8. 1994.; “Hrvatska sela podvlače žutom”, *VN*, 5. 10. 1994.; “Hrvatski protest Sloveniji”, *VN*, 6. 10. 1994.; M. Jakšić, “Granica pomerena za četiri hrvatska sela”, *Politika*, 6. 10. 1994.; M. Jakšić, “Sporna odluka ili mera protiv okupacije”, *Politika*, 8. 10. 1994.; “Papirnata’ agresija”, *Borba*, 11. 10. 1994.; “Korak ka međunarodnom sudu”, *Politika*, 11. 10. 1994.; “Istra je slovenačka”, *Politika*, 17. 10. 1994.; “Istra je slovenačka”, *VN*, 17. 10. 1994.; “Piranski zaliv nije slovenački”, *Politika*, 25. 10. 1994.; “Odbrana Zagreba od apetita Ljubljane”, *Politika*, 26. 10. 1994.; M. Jakšić, “Sloveniji ponuđen pomorski koridor”, *Politika*, 28. 2. 1995.; M. Jakšić, “Najveći problem je Piranski zaliv”, *Politika*, 8. 6. 1995.; Slobodan Pašić, “Purgeri Janezima ogradili more”, *VN*, 23. 8. 1995.; R. Milosavljević, “Hrvatska ruši Evropu”, *VN*, 28. 8. 1995.

venska strana prikazana kao agresivnija, odnosno pohlepnija. Članak dopisnika iz Ljubljane M. Jakšića iz kolovoza 1994. sumirao je slovenske poglede na pitanje promjene granice s Hrvatskom u Istri. Po njemu, dio slovenske javnosti protivio se promjeni avnojskih granica ocijenivši to neostvarljivim. Po njima, Slovenija se morala držati tih granica ne zato što su idealne, nego zato što ih priznaje “međunarodna zajednica”, jer su one priznate u slovenskoj Deklaraciji o nezavisnosti i Ustavu, a i da se Slovenija ne bi svrstala uz one koji bi te granice mijenjali (čitaj: Srbiju). Drugi dio slovenske javnosti, po Jakšiću, pozivao se na “istorijske činjenice” – da su avnojske granice bile navodno proizvoljne i administrativne. Ekstremni nacionalisti tvrdili su da su postojeće granice suprotne slovenskim interesima, a vođa Slovenske nacionalne stranke Zmago Jelinčič zahtijevao je da slovenska granica ide do Rijeke (sic!).⁷⁸ Nešto se manje pisalo o stavu samih Istrana prema granici na njihovu poluotoku. U napisima o toj temi istaknuto je da su i vodeća istarska stranka, IDS, i pripadnici talijanske manjine protiv te granice, odnosno za Istru kao transgraničnu regiju,⁷⁹ o čemu je već bilo riječi.

Iako su beogradski listovi često isticali tolerantnost Istrana i njihov otklon od nacionalizma, niz članaka o položaju Srba u Istri svjedoči da situacija pripadnika toga naroda nije bila baš ružičasta: rat u drugim dijelovima Hrvatske bacio je svoju dugu sjenu i na Istru. Već krajem svibnja 1991. *Politika* je izvijestila o nekoliko napada na pravoslavnu crkvu u Puli.⁸⁰ Tri dana poslije *Borba* je javila o suspenziji dvadeset tri policajca srpske nacionalnosti koji su odbili privremeni premještaj u Slavoniju.⁸¹ Jasno je da je ova vijest, u atmosferi uzavrelih nacionalnih strasti, morala biti shvaćena kao pritisak na Srbe. Slično je bilo i s viješću o suspenziji jedne srpske novinarkе zbog izvještaja o napadima na oficire JNA.⁸² Početkom lipnja 1991. *Večernje novosti* objavile su veći članak o položaju Srba u kojem su iznijele da oni žive pod pritiskom, da ih pripadnici drugih narodnosti vide kao velikosrbe te da mnogi evakuiraju žene i djecu. Srbi su prikazani kao pristaše očuvanja Jugoslavije koji bi ipak radije živjeli u “demokratskoj Italiji” nego u nezavisnoj Hrvatskoj. Piše se o ubrzanom osnivanju Srpske demokratske stranke (SDS), ali i o odsutnosti suradnje s drugim strankama. Da li kao kritika režima u Srbiji ili kao “dokaz” njihove

⁷⁸ Jakšić prenosi da je Jelinčič rekao da slovenska granica u Istri treba ići pored Rijeke, kroz sela Zlobin, Fužine, Vrata, Belo Selo te mjesta Lokve, Delnice, Tihovo i Brod na Kupi. Po njemu, to je bila granica do Drugoga svjetskog rata, kada su komunisti navodno darovali Istru Hrvatskoj. Granica na Mirni je, prema njemu, bio minimum od kojega se nikako nije smjelo odustati (M. Jakšić, “Ljubljana hoće Rijeku”, *Politika*, 10. 8. 1994.).

⁷⁹ D. D., “Istrani neće deobu”, *Politika*, 13. 7. 1991.; J. Florić, “Patriotizam na letovanju”, *Borba*, 2. 8. 1991.; “Stampa: italijanska manjina traži autonomiju”, *Borba*, 13. 9. 1991.; V. Ilić, “Šporaka politika”, *Borba*, 14. 11. 1991.; Velimir Ilić, “Istarski štit za suživot”, *Borba*, 7.-8. 12. 1991.; “Traži se referendum za jedinstvenu Istru”, *Politika*, 11. 8. 1994.

⁸⁰ D. Damjanović, “Kamenovana pravoslavna crkva u Puli”, *Politika*, 25. 5. 1991.

⁸¹ “Odbili premeštaj”, *Borba*, 28. 5. 1991.

⁸² Z. Tarle, “Etničko čišćenje etra”, *Borba*, 17. 6. 1991.

nezavisnosti o njemu, u članku se citira izjava jednoga aktivista SDS-a da veze s Ministarstvom za veze sa Srbima izvan Srbije praktički ne postoje.⁸³

Kada se rat rasplamsao, beogradski listovi donijeli su nove članke o zapljeni imovine srpskih fizičkih i pravnih osoba ili njezinu stavljanju pod sekvistar i pritiscima na Srbe u Istri.⁸⁴ Nešto povoljniju sliku daje članak Milana Jakšića iz rujna 1993. godine. Srbi u njemu nisu glavna tema, ali autor govori o spominjanoj istarskoj toleranciji i kaže da su mnogi Hrvati otišli u Italiju trbuhom za kruhom ili da bi izbjegli mobilizaciju, a njihova radna mjesta u turizmu zauzeli su Srbi koji su se tu sklonili iz drugih dijelova Hrvatske, gdje je pritisak bio jači.⁸⁵ Manje od godinu dana poslije *Politika* je međutim objavila članak u kojem se govori o iseljavanju Srba iz Hrvatske i Hrvata iz Srbije i Knina, nagovještavajući da i za Srbe u Istri dolaze teža vremena. Upozorava se na to da se etnički sastav stanovništva Istre mijenja neplanskim doseljavanjem Hrvata iz Srbije i Bosne i Hercegovine.⁸⁶ Posebno je zanimljiv feljton Slavka Čuruvija (koji je i sam bio rodom iz Hrvatske) iz rujna 1992. godine. On je obišao ne samo Istru nego i druge krajeve i dao putopisnu sliku Hrvatske toga doba. Istri su potpuno ili djelomično posvećena tri nastavka. Prvi i drugi rekonstruiraju Rovinj posljednja tri desetljeća socijalizma, kada je u njemu ljevala beogradska elita. Čuruvija je opisao da je grad opustio 1950-ih te da je do 1960-ih propadao bez vode i kanalizacije. Po njemu, sredinom 1950-ih netko se u općini sjetio da derutne kuće ponudi uglednim Beograđanima i Zagrepčanima na deset godina. Ta novodoseljena odmoraška elita, po Čuruviji, obnovila je grad. On opisuje kako je starija generacija tu politizirala i intrigirala – najprije zajedno, a potom Beograđani za sebe, a Zagrepčani za sebe – pod budnim nadzorom UDBA-e. Tu je navodno poznati književnik Borislav Mihajlović Mihiz držao “škole srpskog nacionalizma”. Opisujući promjene nastale od 1991., autor je primijetio da su se Srbi prorijedili i pritajili. Za SDS je rekao da je u Istri zabranjen, a njegov lokalni osnivač spremao se za iseljenje na Zapad. Čuruvija je tvrdio da su istarski elitisti bili zgađeni “onim Ciganima” koji su se sada širili po Rovinju. To se, čini se, odnosilo i na Zagrepčane, kojih je bilo mnogo više nego prije i koji su se ponašali razmetljivo kao nekada Beograđani. Primijetio je da na kioscima nema više srpskoga tiska, a da se po kafićima govori o četnicima i klanju Srba.⁸⁷ Drugi je nastavak većim dijelom posvećen uzurpaciji imovine Srbijanaca u Rovinju, protiv čega, po Čuruviji, hrvatske vlasti nisu

⁸³ Srećko Petrić, “Rim bliži od Zagreba”, *VN*, 4. 6. 1991. To se kaže i u članku: Duša Damjanović, “Kroatizacija po svaku cenu”, *Politika*, 6. 4. 1992.

⁸⁴ Duša Damjanović, “Tiha konfiskacija srpskih odmarališta”, *Politika*, 21. 8. 1991.; D. Damjanović, “Umesto novina – pamflet pun mržnje”, *Politika*, 9. 9. 1991.; “Uhapšeni novinari ‘Borbe’ i ‘Novosti’”, *VN*, 15. 9. 1991.; Duša Damjanović, “Kroatizacija po svaku cenu”, *Politika*, 6. 4. 1992.; V. S., “Bez domovnica i putovnica”, *Borba*, 26. 10. 1993.; Radoje Arsenić, “Preko Srba protiv Istre”, *Politika*, 4. 4. 1994.; V. V., “Treba sačuvati imovinu građana Srbije”, *Politika*, 8. 7. 1994.; Radoje Arsenić, “Život pod pritiskom”, *Politika*, 26. 9. 1994.; “Istarska crna ruka”, *Politika*, 26. 8. 1995.

⁸⁵ Milan Jakšić, “Italijane ne smatraju nacionalnom manjinom”, *Politika*, 19. 9. 1993.

⁸⁶ “Hrvatske vlasti podstiču iseljavanje Srba”, *Politika*, 13. 9. 1994.

⁸⁷ Slavko Čuruvija, “Odmarate li se, drugovi”, *Borba*, 8. 9. 1992.

poduzimale gotovo ništa. On govori i o nesnošljivosti lokalnih Hrvata prema Srbima, ali kaže da je za nju dijelom zaslužna i nekadašnja srbijanska bahatost. Kao konačan zaključak citira izjavu jednoga mještanina: “Sad svašta pričaju o Beograđanima. A pogledajte kako se sad ponašaju Zagrepčani. Čak su i ovi Slovenci počeli da se prave važni.”⁸⁸ Time je upozorio na spontani otpor Istrana svakom tuđincu koji ne poštuje lokalne običaje. Treći nastavak feljtona govori o trenutačnim preokupacijama Istrana i zaključuje da oni Srbe doživljavaju kao prošlost.⁸⁹ Ćuruvijin feljton bio je jedna od rijetkih putopisnih reportaža iz Hrvatske tijekom ratnih godina. Iako je donekle pisan po mjeri srpske publike, slika o Istri (i Hrvatskoj uopće) u njemu nije crno-bijela, odnosno iz feljtona se može vidjeti višedimenzionalnost istarske i hrvatske ratne stvarnosti.

Preostali članci u tri beogradska lista tijekom ovoga razdoblja govore o privrednim, kulturnim i društvenim temama. O istarskom turizmu pojavilo se nekoliko članaka, od kojih najviše 1991. godine.⁹⁰ *Večernje novosti* već su 1. lipnja 1991. izvijestile da zbog političke i sigurnosne situacije malo turista dolazi u Istru te da se i oni koji dođu diskretno raspituju za planove evakuacije ako u Jugoslaviji dođe do “nereda većih razmera”,⁹¹ a *Borba* (u rubrici “Jugoslavensko turističko leto”) piše o tradicionalnoj akciji pulskoga Arenatoursa “Ljetovanje za svačiji džep” i o zajedničkoj akciji ove agencije i Kompara “Kako povesti prijatelja besplatno na odmor” – kao da zemlja nije bila na rubu raspada i rata!⁹² Da je i u Istri situacija bila sve samo ne normalna čitatelji *Politike* mogli su vidjeti samo nekoliko dana poslije kada se pojavio članak (za *Politiku* neuobičajeno) dramatičnoga naslova “Stranci beže morem”. U njemu se govori o otkazivanju aranžmana i odlasku stranih turista iz Istre. Napomene o tome koji su putovi još prohodni jasno oslikavaju ratnu atmosferu.⁹³ Preostali članci o Istri iz ovoga razdoblja bave se filmskim festivalom u Puli⁹⁴ te manje važnim temama kao što je pad meteorita⁹⁵ ili pripremanje katoličkih misionara za rad u Srbiji u bivšoj vojarni u Puli.⁹⁶ Iz ove grupe tekstova posebno se izdvaja članak Dragane Šverko u *Borbi* iz veljače 1994. godine.⁹⁷ On opisuje svakodnevicu Istre prikazujući ekonomsko, socijalno i djelomično političko stanje poluoto-

⁸⁸ Slavko Ćuruvija, “Najljepši srpski grad”, *Borba*, 9. 9. 1992.

⁸⁹ Slavko Ćuruvija, “Ćuti, slušaj, gledaj”, *Borba*, 10. 9. 1992.

⁹⁰ S. Petrić, R. Ranisavljević, “Stiži i evakuisati se”, *VN*, 1. 6. 1991.; “Pula za svačiji džep”, *Borba*, 25. 6. 1991.; D. Damjanović, “Stranci beže morem”, *Politika*, 29. 6. 1991.; “Strah od izolacije”, *Borba*, 6.-7. 7. 1991.; Bojana Oprijan, “Gosti sa istoka a želje na zapadu”, *Borba*, 29. 7. 1994.

⁹¹ S. Petrić, R. Ranisavljević, “Stiži i evakuisati se”, *VN*, 1. 6. 1991.

⁹² “Pula za svačiji džep”, *Borba*, 25. 6. 1991.

⁹³ D. Damjanović, “Stranci beže morem”, *Politika*, 29. 6. 1991.

⁹⁴ V. Petkovska, “Pula pod znakom pitanja”, *Borba*, 10. 7. 1991.; R. Arsenić, “Samo jedan hrvatski igrani film”, *Politika*, 24. 7. 1994.

⁹⁵ S. Andrić, “Otkud tajanstvena svetlost nad Istrom”, *Politika*, 22. 1. 1993.; R. Arsenić, “Istrani veruju da je pao meteorit”, *Politika*, 23. 1. 1993.

⁹⁶ “Misionari za Srbiju”, *Politika*, 8. 7. 1994.; “Misionari i za Srbiju u Puli”, *Borba*, 8. 7. 1994. Začudo, *Večernje novosti* nisu se ovim povodom našle ponukane da se obruše na “vatikansko-hrvatsku zaveru protiv srpskog naroda”.

⁹⁷ Dragana Šverko, “Kozu muzu furešti”, *Borba*, 26.-27. 2. 1994.

ka. U tekstu se ustanovljuje da Istra nije više lokomotiva razvitka te da su umirovljene medicinske sestre, profesorice i liječnice išle na rad u Italiju, gdje su prosječne plaće bile 1.500 maraka (u usporedbi sa 200-250 maraka odnosno mirovinama od 100-150 maraka u Hrvatskoj). Pored toga, govori se o odlasku u “špežu” (nabavku) u Sloveniju i Italiju. Članak se osvrće na nerazmjerni doprinos Istre hrvatskoj ekonomiji – navodno je 90 % zarađenoga novca odlazilo u središnju državnu blagajnu, a samo 10 % ostajalo Istri. Govori se i o privatizaciji i konstatira velik priljev stranoga kapitala, uglavnom talijanskoga, koji se optužuje za eksploataciju. Po autorici, investitori su otvarali “blic-pogone” u podrumima, garažama i napuštenim skladištima. U njima je radilo po tri-desetak ljudi za plaće koje su bile četiri do šest puta manje nego u Italiji, a u slučaju bilo kakvih poremećaja pogoni su se mogli iseliti u roku od nekoliko sati. Pored ovdje obrađenih članaka, u tri beogradska dnevnika pojavio se i manji broj tekstova prenesenih iz hrvatskih i stranih novina, koji uglavnom potvrđuju sliku Istre kakvu su stvarali novinari beogradskih listova.⁹⁸ Imajući na umu cjelokupnu uređivačku politiku, posebno *Večernjih novosti* i *Politike*, to je svakako i bio razlog zašto su pretiskivani upravo ti članci. Za srbijanskoga čitatelja vjerojatno su najzanimljiviji bili tekstovi hrvatskih autor(ic)a kritički raspoloženih prema vladi HDZ-a.

U cjelini uzevši, pisanje triju ovdje promatranih beogradskih dnevnih listova o Istri bilo je donekle različito. Jasno je da Istra nije bila u središtu pozornosti, odnosno da je stalno bila u sjeni ratnih zbivanja u Hrvatskoj, a zatim i u Bosni i Hercegovini, kao i unutrašnjopolitičkih i ekonomskih poteškoća Srbije. Usprkos tome, ukupan broj priloga nije bio malen i iznosio je u prosjeku 5,7 članaka, nota ili notica mjesečno. Njihova je učestalost međutim bila nejednaka, a ovisila je i o događanjima u Istri i drugim dijelovima nekadašnjega jugoslavenskog prostora, ali i djelovanju talijanske, slovenske i hrvatske diplomacije. Najveći broj priloga objavljen je u *Politici*, a oni su u prosjeku bili i najobimniji. Broj priloga u *Borbi* bio je nešto manji i oni su većinom bili manji obujmom. Najmanje je priloga objavljeno u *Večernjim novostima*, koje, kao što je rečeno, nisu imale veliku tematsku širinu. Ono što najviše iznenađuje čitatelja tih priloga jest da su gotovo svi napisani veoma profesionalno i u neutralnom tonu. Tek se poneki može čitati i u propagandnom ključu, i to ne zbog samoga sadržaja, nego zbog ukupne medijske i društvene atmosfere trenutka u kojem se pojavio. Samo su dva članka intonirana podrugljivo-ironično.⁹⁹ To treba zahvaliti koliko profesionalnosti novinara koji su pisali priloge, toliko i

⁹⁸ “Italijanima specijalni status”, *VN*, 4. 3. 1992.; Goran Moravček, “Hrvatski režim: manjinsko pitanje je kukavičije jaje”, *Politika*, 7. 10. 1993.; Marjan Milevoj, “Šta traže Istrani”, *Politika*, 6. 5. 1994.; P. J., “Istarski zahtevi neopravdani”, *Borba*, 13. 5. 1994.; Tanja Torbarina, “Istra Slovincima, otoci strancima”, *Politika*, 27. 5. 1994.; Dejan Jović, “Trodjelna Hrvatska”, *Borba*, 18. 7. 1994.; Mauro Mancin, “Neslaganje Ljubljane i Rima”, *Politika*, 22. 7. 1994.; Jan Trejnor, “Svađe na Jadranu”, *Politika*, 27. 7. 1994.; “Egoizam na Jadranu”, *Politika*, 12. 12. 1994.; Stefan Kinzer, “Igra oko Istre”, *Politika*, 28. 1. 1995.; “Bliže Trstu nego Zagrebu”, *VN*, 28. 1. 1995.; “Njujork tajms’: Tuđmanove muke sa Istrom”, *Politika*, 29. 1. 1995.

⁹⁹ Stevan Petrović, “Cela Istra mora da pripadne Sloveniji”, *Politika*, 14. 10. 1991.; Anđelko Dragojević, “Što slabija Hrvatska, jeftinija Istra”, *VN*, 21. 11. 1991.

činjenici da je razdoblje od svibnja 1991. do kolovoza 1995. u Istri ipak proteklo relativno mirno. Ne manje značajno, za objektivno izvještavanje o Istri zaslužan je i stav IDS-a (a preko njega i velike većine istarskoga stanovništva koje ga je podupiralo) prema vlastima u Zagrebu (i obratno), o kojima su inače srpski mediji stvorili najgoru moguću sliku. Samim tim, netko tko se sporio s takvim vlastima uživao je prešutne simpatije beogradskih novinara (a vjerojatno i publike). Iako su beogradski izvjestitelji simpatizirali s autonomističkim težnjama IDS-a i Istrana, ističući često njihovu nacionalnu toleranciju i miroljubivost, nisu idealizirali situaciju na poluotoku: bilo je dovoljno priloga o političkim pritiscima, bezakonju, uzurpacijama i pritiscima na Srbe da čitatelji vide da se ružna ratna stvarnost itekako osjećala i u Istri.

Što se tiče tema o kojima su pisala tri beogradska lista, one su bile uglavnom ograničene na politiku: unutarnju – istarsku i hrvatsku, ili vanjsku – na relaciji Zagreb – Ljubljana, Zagreb – Rim odnosno Ljubljana – Rim. Tekstovi su napisani jasno i s dobrim poznavanjem materije o kojoj se piše, što je srpskim čitateljima omogućivalo da dobiju i shvate nepristranu sliku graničnih i drugih sporova među tri države kao i jasnu sliku odnosa snaga na unutrašnjopolitičkoj sceni u Istri. Što se položaja Srba (ali i Talijana) u Istri tiče, stječe se dojam da se o njima pisalo u skladu s njihovom brojnošću i društvenom važnosti. Slika nije bila ružičasta, ali je bila daleko od slike “krvarećeg srpstva” kakva se u beogradskim medijima nudila o Srbima iz drugih krajeva. No za cjelovitu sliku Istre nedostajali su članci koji bi više govorili o ekonomskim, socijalnim i kulturnim prilikama. Za to svakako nije bilo potrebnih kadrova i novinskoga prostora, a takve bi teme u uzavrelim ratnim vremenima vjerojatno čitateljima djelovale suvišno i deplasirano.

Literatura

Borba (Beograd), 1991-1995.

Dukovski, Darko. *Istra. Kratka povijest dugog trajanja. Od prvih naseobina do danas*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2004.

Nenadović, Aleksandar. “Politika’ u nacionalističkoj oluji”. U: *Srpska strana rata*, uredio Nebojša Popov, 583-609. Beograd: Republika, 1996.

Politika (Beograd), 1991-1995.

Pupo, Raoul. “Lesodo degli italiani da Zara, da Fiume e dall’Istria: un quadro fattuale”. U: *Esodi. Trasferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, uredili Marina Cattaruzza, Marco Dogo i Raoul Pupo. Napoli: Edizione scientifiche italiane, 2000.

Večernje novosti (Beograd), 1991-1995.

SUMMARY

ISTRIA IN THE BELGRADE PRESS 1991 – 1995

The article deals with the image of Istria during the war in Croatia in the three leading Belgrade dailies: *Politika* (*Politics*), *Borba* (*Struggle*), and *Večernje novosti* (*Evening News*). *Politika* was the largest Serbian newspaper with a venerable tradition. As such, it was taken over by the regime of Slobodan Milošević and abused for its ends. *Borba* was the paper of the Communist Party of Yugoslavia. After its disintegration, it became independent until November 1994, when it, too, was put under Milošević's control. *Večernje novosti* was an evening paper with a large circulation but limited intellectual aspirations. The differences in reporting about Istria in these three newspapers were due to the differences between the newspapers themselves. *Politika* was read by the intellectual and political elite with broad interests. This is why the largest number of articles on Istria appeared there (141). *Borba* used to be a Party paper, but was of good quality. It also had a number of correspondents throughout the country and abroad. Therefore it could also report extensively on Istria: 108 such articles and notes appeared between May 1991 and August 1995. *Večernje novosti* published only 46 items, their number and quality matching its parochial and nationalist outlook.

The main Istria-related topics dealt with in the three newspapers were the withdrawal of the Yugoslav army from the peninsula, the border problem, the status of the Italian and Serbian minorities, internal politics, Croatia's relations with Slovenia and Italy and, in that context, the revision of the Treaty of Osimo. A certain number of articles dealt with economic, social or cultural matters, whereas some articles were reprinted or translated from other Croatian and foreign newspapers. Reporting on the above-mentioned topics was in most cases objective. The probable reasons for this were the facts that Istria remained outside of the theatre of military operations, that her leading political party was in constant opposition to the Croatian government that was routinely denigrated in the Serbian press, that Serbian powers-that-be had no direct interest in it (which was not the case in some other parts of Croatia and Bosnia-Herzegovina) and, last but not least, the professionalism of the journalists who wrote the articles.

Although reporting on Istria was constant and mostly objective, it did not cover all segments of life so as to enable the Serbian reader to acquire a comprehensive picture of the peninsula's development during this period.

Key words: Istria; Croatia; *Politika*; *Borba*; *Večernje novosti*; Italy; Slovenia; Serbs; Italian minority; Italian property; Treaty of Osimo; territorial pretensions